# บทละครเรื่องรามเกียรติ์ : ภาพสะท้อนพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

*มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์*

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้กวีนักปราชญ์ราชบัณฑิตประชุมกันแต่งบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ในปี พ.ศ. ๒๓๔๐ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ฉบับนี้มีความยาวถึง ๑๑๗ เล่มสมุดไทย ยาวกว่าบทละครรามเกียรติ์เล่มอื่น ๆ ของไทยทั้งหมด บทละครรามเกียรติ์ฉบับนี้เป็นฉบับที่มีเรื่องราวสมบูรณ์ที่สุด กล่าวคือมีเรื่องตั้งแต่กำเนิดตัวละครสำคัญต่าง ๆ เรื่องเหล่ายักษ์ ปีศาจ และอสูร ถูกพระรามปราบสิ้น จนถึงเรื่องโอรสของพระรามปราบปรามเหล่าอสูรได้ราบคาบและปกครองบ้านเมืองด้วยความสงบสุข การที่บทละครเรื่องรามเกียรติ์ฉบับนี้มีเรื่องสมบูรณ์ที่สุดนี้ทำให้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะรวบรวมเรื่องนิทานพระรามที่กระจัดกระจายกันอยู่ให้สมบูรณ์ติดต่อกันทั้งเรื่อง

แม้คนทั่วไปจะคิดว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าทรงโปรดให้แต่งบทละครเรื่องรามเกียรติ์ฉบับนี้ขึ้น เพื่อรวบรวมนิยายนิทานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระรามก็ตาม แต่เมื่ออ่านบทละครฉบับนี้อย่างถี่ถ้วนตลอดตั้งแต่บานแผนกจนถึงกลอนวรรคสุดท้ายแล้ว จะพบว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า อาจมีพระประสงค์อื่นแทรกหรือแฝงอยู่ในการแต่งบทละครเรื่องรามเกียรติ์ฉบับนี้ด้วยก็ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง บทละครเรื่องรามเกียรติ์ฉบับนี้อาจสะท้อนให้เห็นพระราชประสงค์ และหรือพระราชคติ

นิยมบางประการในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็เป็นได้

ประการแรก อาจกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดจะให้ราษฎรยอมรับว่า *พระองค์มีศักดิ์และสิทธิ์สมบูรณ์ที่จะปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์* แม้จะไม่ได้ทรงสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์ใดๆ ของไทยก็ตาม บานแผนกบทละครเรื่องรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ ๑ เริ่มด้วยการชมพระนครว่าเหมือนสวรรค์ชั้นโสพสพรหม แล้วกล่าวถึงพระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยเฉพาะด้านทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเช่น การใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ สร้างพระไตรปิฎก การบูรณะวัดมหาธาตุ การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธมณีมหารัตนปฏิมากร มีการเปรียบพระองค์เหมือนพระเจ้าอชาตศัตรูผู้ได้ชื่อว่าทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนามากล้น เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า บานแผนกของบทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ ๑ ไม่ได้เริ่มด้วยเรื่องพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกก่อน หากแต่เริ่มด้วยการยอพระเกียรติพระองค์ว่า "*พระบาทดำรงทรงภิภพลุ่มล่าง พ่างพระนารายณ์ผายแผ่นพื้นสีมาออกกว้าง สร้างสุรรค์สิ่งมิ่งเมือง*" คือเป็นพระนารายณ์อวตารลงมาแผ่พื้นปฐพีให้กว้างใหญ่ออก และสร้างเมืองใหม่ขึ้น

ตามคติฮินดูนั้น พระนารายณ์จะอวตารลงมาต่อเมื่อเกิดความเดือดร้อนใหญ่หลวงขึ้นในโลก การอวตารของพระนารายณ์มีทั้งหมด ๑๐ ครั้ง พระนารายณ์ได้อวตารลงมาแล้ว ๙ ครั้ง คือเป็นปลา เต่า หมูป่า นรสิงห์ พราหมณ์แคระ ปรศุราม พระราม พระกฤษณะ และพระพุทธเจ้า การอวตารครั้งที่ ๑๐ เป็นพระกัลกียังไม่ได้เกิดขึ้น พระนารายณ์อวตารลงมาช่วยสัตว์โลกในสมัยต่าง ๆ เช่น อวตารมาเป็นปลาในสมัยสัตยยุค หรือยุคแรกของโลก และเป็นพระรามในสมัยเตรตายุค หรือไตรดายุค ซึ่งเป็นยุคที่สองของโลก เป็นต้น

การที่กวียอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่า เหมือนพระนารายณ์อวตารมา "*ผายแผ่นพื้นสีมาออกกว้าง*" นั้น เปรียบได้กับพระนารายณ์อวตารปางวราหะ คือปางที่พระนารายณ์อวตารเป็นหมูป่า เรื่องนารายณ์อวตารปางวราหะของฮินดูนี้มีในหนังสือปุราณะเกือบทุกเล่ม แต่ส่วนใหญ่จะมีเรื่องเพียงโลกจมไปอยู่ใต้บาดาล เดือดร้อนถึงพระนารายณ์ต้องอวตารเป็นหมูป่าลงไปขวิดเอาโลกขึ้นมาไว้ที่เดิม มีหนังสือปุราณะ ๒–๓ เล่ม

ที่มีเรื่องคล้ายไทย คือ มีเรื่องพระนารายณ์ปราบยักษ์ที่เบียดเบียนโลก จนโลกจมอยู่ใต้บาดาลด้วย หนังสือปุราณะที่มีเรื่องใกล้ไทยที่สุด ได้แก่ ลิงคปุราณะ และภาควตปุราณะ เรื่องในปุราณะเล่มแรกมีว่า อสูรหิรัณยากษะดำลงไปใต้บาดาลใช้เขี้ยวโง้งขวิดโลกขึ้นมาจากบาดาล และมาวางไว้บนตักของตน เรื่องในปุราณะเล่มที่สองมีว่า ครั้งหนึ่งโลกจมอยู่ใต้บาดาล พระนารายณ์ต้องอวตารเป็นหมูป่าดำลงไปขวิดขึ้นมาขณะที่กำลังนำโลกขึ้นมานั้น พระนารายณ์ได้รบกับอสูรหิรัณยากษะ และได้ฆ่าอสูรตนนั้นตาย

เรื่องวราห–อวตารของพระนารายณ์นั้นเป็นที่รู้จักกันในประเทศไทย และคงประกอบเป็นเรื่องส่วนหนึ่งของเรื่องนิทานพระรามในประเทศไทย ที่แน่นอนคือเรื่องนี้เป็นตอนหนึ่งของบทละครรามเกียรติ์รัชกาลที่ ๑ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ฉบับนี้เริ่มด้วยเรื่องหิรันต์ยักษ์ม้วนแผ่นดิน และพระนารายณ์ปราบหิรันต์ยักษ์ เนื้อเรื่องมีว่าหิรันต์ยักษ์อาศัยอยู่บนยอดเขาจักรวาล ได้ตั้งพิธีบำเพ็ญตบะแก่กล้าที่เขาวินันตก จนพระอิศวรต้องประทานพรให้มีฤทธิ์เหนือใคร หิรันต์ยักษ์เกิดอหังการคิดจะทำลายโลกทั้งสามจึง *"สำแดงแผลงฤทธิ์ฮึกฮัก ขุนยักษ์ไล่ม้วนแผ่นดิน"* ที่ประกอบด้วยทวีปทั้งสี่ จะนำไปบาดาล บรรดาเทวดาทั้งหลายตระหนกตกใจมากจึงไปขอให้พระอิศวรช่วย พระอิศวรจึงมีบัญชาให้พระนารายณ์ไปปราบ พระนารายณ์อวตารเป็นวราหะหรือหมูป่าไปประหารหิรันต์ยักษ์แล้ว *"ขวิดคัดเอาพื้นปถพี"* ที่หิรันต์ยักษ์ม้วนไปบาดาลกลับคืนมาไว้ที่เดิม จะเห็นได้ว่า เรื่องพระนารายณ์ปราบหิรันต์ยักษ์ผู้ม้วนแผ่นดินไปบาดาลในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ ๑ คือเรื่องวราหะอวตารของอินดูนั่นเอง แม้เรื่องทั้งสองจะมีรายละเอียดไม่ตรงกันทีเดียว แต่ก็มีเรื่องแก่นคล้ายกันมาก แสดงว่าเป็นเรื่องเดียวกันแน่

ปลายสมัยกรุงธนบุรี เกิดการจลาจลใหญ่ในราชธานี พระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระอัธยาศัยผิดปกติไปจากพระองค์เดิม มีพระจริตฟั่นเฟือนว่าทรงลุโสดาบัน ทรงบังคับให้พระสงฆ์ทั้งหมดกราบไหว้พระองค์ พระสงฆ์ผู้ใดไม่ยอมทำตามก็ทรงโปรดให้ลงโทษต่าง ๆ กัน เช่น ถอดออกจากสมณศักดิ์ให้เฆี่ยนตีโบยจำ ให้ไปขนอาจม เป็นต้น ทางฝ่ายฆราวาสก็ได้รับความเดือดร้อนพอกับฝ่ายสงฆ์ คือทรงเกิดสงสัยว่าพวกราชภัฏลักทรัพย์หลวง จึงทรงโปรดให้ไต่สวนทวนพยานให้เฆี่ยนตีและย่างไฟผู้สงสัย เพื่อให้รับเป็นสัตย์ นอกจากนั้นถ้ามีโจทย์ฟ้องร้องสิ่งใดในขณะนั้นก็ทรงโปรดยกเป็นความชอบ

และทรงปูนบำเหน็จรางวัลให้ ทำให้คนชั่วคนพาลคิดกลั่นแกล้งคนดีทั่วไปเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีเสียพระจริตไปเช่นนั้น พวกขุนนางฉ้อโกงทั้งหลายจึงถือโอกาสฉ้อราษฎร์บังหลวง ผูกขาดอากรขุดทรัพย์ของประชาชน ทำให้ราษฎรเดือดร้อนไปทั่ว พระยาสรรค์จึงเป็นกบฏจับพระเจ้ากรุงธนบุรีจำไว้พร้อมด้วยพระโอรสและเจ้านายทั้งปวง และตั้งตัวเป็นกษัตริย์ แต่ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์บ้านเมืองไว้ได้ ทำให้เกิดความวุ่นวายเดือดร้อนแก่ราษฎรทั่วหน้าผู้มาขจัดความเดือดร้อนเหล่านี้ให้หมดไป คือสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ผู้ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ตามคำอัญเชิญของราษฎรสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกได้ยกทัพจากเขมรที่กำลังตีอยู่กลับมากรุงธนบุรีเพื่อมาปราบยุคเข็ญทรงโปรดให้ข้าราชการทั้งปวงร่วมพิจารณาโทษพระเจ้ากรุงธนบุรี แล้วให้ประหารพระเจ้ากรุงธนบุรีและพระยาสรรค์ พระราชปฐมกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกครั้งนี้เปรียบได้กับการที่พระนารายณ์อวตารมาปราบยุคเข็ญในโลก ดังนั้นจึงเป็นการสมควรที่กวีจะยกย่องพระองค์ว่า เป็นพระนารายณ์อวตารมา และอาจกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงมีพระราชประสงค์จะสื่อความนี้แก่ราษฎรของพระองค์อาจทรงมีพระราชประสงค์จะแสดงว่าพระองค์มีสิทธิ์และศักดิ์สมบูรณ์ที่จะปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ การปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ของพระองค์ครั้งนี้ถูกต้องทั้งตามคติพุทธ และคติพราหมณ์ กล่าวคือตามความเชื่อทางพุทธศาสนาผู้จะเป็น *"ขัตติย"* หรือกษัตริย์ได้ จะต้องมีคุณสมบัติข้อหนึ่งคือ เป็นผู้มีความสามารถเหนือผู้อื่นจนได้รับเลือกจากคนทั่วไปให้เป็นหัวหน้า และตามคติพราหมณ์นั้น กษัตริย์คือ พระนารายณ์อวตารมาทำหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขราษฎร และปกปักรักษาโลกอันเป็นหน้าที่สำคัญประจำพระนารายณ์ด้วยเหตุนี้เองจึงโปรดให้กวีเปรียบพระองค์ว่า *"พระบาทดำรงทรงพิภพลุ่มล่าง พ่างพระนารายณ์ผายแผ่นพื้นสีมาออกกว้าง"*

นอกจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอาจจะทรงโปรดให้ราษฎรเห็นพ้องต้องกันว่า พระองค์มีสิทธิ์สมบูรณ์ที่จะปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์แล้ว ประการที่สอง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อาจทรงต้องการให้บทละครเรื่องรามเกียรติ์ฉบับนี้สะท้อนให้เห็นว่า *วงศ์หรือเชื้อสายของพระองค์บริสุทธิ์ ไม่มีเชื้อสายไม่ดีปนอยู่เลย* ข้อสันนิษฐานนี้ได้จากบทละครเรื่องรามเกียรติ์ตอนกำเนิดท้าวอโนมาตันต้น

วงศ์พระราม เรื่องกำเนิดท้าวอโนมาตันต้นวงศ์พระรามในบทละครรามเกียรติ์มีว่า เมื่อพระนารายณ์ปราบหิรันต์ยักษ์ และขวิดพื้นปฐพีมาไว้ที่เดิมแล้ว ก็คืนพระองค์เป็นพระนารายณ์สี่กร ทรงครุฑเหาะกลับไปเกษียรสมุทร ขณะที่พระองค์บรรทมอยู่ในเกษียรสมุทรนั้น ได้ร่ายเวทมนตร์ทำให้บังเกิดมีดอกบัวขึ้นในอุทร เมื่อดอกบัวนั้นบานก็เห็นมีพระกุมารรูปงามอยู่ พระนารายณ์จึงอุ้มกุมารนั้นไปเฝ้าพระอิศวร เล่าความที่ปราบหิรันต์ยักษ์ให้ทราบ แล้วถวายกุมารแก่พระอิศวร เนื่องจากพระกุมารนั้นเป็นเชื้อสายพระนารายณ์สี่กร และจะเป็นต้นวงศ์พระนารายณ์สี่กรที่จะมา *"คับเข็ญเย็นโลกาในไตรดายุคครั้งนี้"* พระอิศวรจึงให้พระอินทร์ไปสร้างเมืองให้ที่ทวีปชมพู แล้วตั้งชื่อพระกุมารนั้นว่า อโนมาตัน ครองเมืองอโยธยาเป็นกษัตริย์ต้นวงศ์พระราม

เรื่องกำเนิดท้าวอโนมาตันนี้ไทยคงได้เค้ามาจากเรื่องบัทมโยนิ หรือเรื่องกำเนิดพระพรหมจากพระนาภีพระนารายณ์ เพราะเนื้อเรื่องคล้ายกันเกือบทุกประการ เรื่องบัทมโยนินี้เป็นเรื่องเทพนิยายของฮินดูลัทธิไวษณพ เรื่องกำเนิดพระพรหมจากพระนาภี พระนารายณ์นี้มีเล่าอยู่ในทั้งมหาภารตะ และรามายณะ รวมทั้งปุราณะของพวกไวษณพทั้งหมด ในปุราณะของพวกไศวะ ก็มีเล่าไว้เหมือนกัน แต่ในหนังสือเหล่านี้ ทั้งพระนารายณ์และพระพรหมถูกทำให้มีศักดิ์ต่ำต้อยกว่าพระอิศวร เรื่องพระพรหมถือกำเนิดจากพระนาภีพระนารายณ์ที่เล่าไว้ในมหาภารตะมีว่า เมื่อโลกสลายไปรวมกับพรหมมันหรือพระวิญญาณสูงสุดแล้ว ความมืดได้ปกคลุมจักรวาลทั่วไป พระนารายณ์ได้เกิดเป็นขึ้นมาจากความมืดครั้งปฐมกาลนั้น พระนารายณ์บรรทมอยู่ในน้ำแล้วพระองค์คิดถึงการสร้างจักรวาล ขณะที่พระองค์กำลังมุ่นอยู่กับความคิดนั้น ได้เกิดดอกบัวขึ้นจากพระนาภีของพระองค์ ในดอกบัวนั้นมีพระพรหมปรากฏอยู่

จะเห็นได้ว่า เรื่องของฮินดูไม่มีท้าวอโนมาตัน มีเพียงพระพรหมองค์เดียวที่เกิดจากพระนาภี พระนารายณ์ ส่วนในบทละครเรื่องรามเกียรติ์มีท้าวอโนมาตันแทนที่พระพรหม มีหลักฐานแสดงว่าไทยรู้เรื่องพระพรหมเกิดจากพระนาภีพระนารายณ์ ในหนังสือชื่อนารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์วัชรินทร์ มีเรื่องกำเนิดท้าวอโนมาตันต่างจากบทละครรามเกียรติ์รัชกาลที่ ๑ และนารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์หลวงซึ่งมีเนื้อเรื่องตรงกับบทละครรามเกียรติ์รัชกาลที่ ๑ เรื่องในนารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์วัชรินทร์ มีเรื่องว่าเมื่อพระนารายณ์ปราบเหรันตยักษ์แล้วก็ กลับ ไป บรรทม สินธุ์ที่ เกษียร สมุทร

ขณะที่กำลังบรรทมอยู่นั้น มีดอกบัวผุดขึ้นมาจากพระนาภีพระนารายณ์ เมื่อดอกบัวนั้นบานออกมีพระพรหมนั่งอยู่ และพระพรหมกำลังอุ้มพระกุมารองค์หนึ่งอยู่ กุมารนั้นคือท้าวอโนมาตันนั่นเองการที่บทละครเรื่องรามเกียรติ์รัชกาลที่ ๑ ตัดพระพรหมออกจากเรื่องตอนนี้ไม่น่าจะเป็นเพราะความไม่รู้ของกวี แต่คงเป็นเพราะมีความประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งแฝงอยู่มากกว่า เพราะกวีผู้แต่งบทละครรามเกียรติ์รัชกาลที่ ๑ เองได้แสดงไว้ในบทละครว่า รู้เรื่องพระพรหมเกิดจากพระนาภีพระนารายณ์ ดังจะเห็นได้จากตอนบรรยายกำเนิดท้าวอโนมาตัน กวีได้อ้างถึงพระพรหมไว้ด้วย กวีบรรยายลักษณะที่ท้าวอโนมาตันถือกำเนิดจากดอกบัวที่เกิดจากพระนาภีพระนารายณ์ว่า *"มีพระกุมารโฉมยง อยู่ในห้วงดวงโกเมศ ดังพรหมเรืองเดชครรไลหงส์"*

กล่าวได้ว่าทั้งบทละครรามเกียรติ์รัชกาลที่ ๑ และเรื่องนารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์หลวง ตั้งใจตัดพระพรหมออกจากเรื่องกำเนิดท้าวอโนมาตัน ซึ่งได้เค้ามาจากเรื่องกำเนิดพระพรหมจากพระนาภีพระนารายณ์ ทั้งนี้เพราะตามเรื่องรามเกียรติ์ของไทย พระพรหมเป็นต้นวงศ์ของวงศ์ทศกัณฐ์ วงศ์ของทศกัณฐ์ มีชื่อว่า พงศ์พรหม เรื่องพระพรหมเป็นต้นวงศ์ทศกัณฐ์มีเล่าไว้ในเรื่องรามเกียรติ์ว่า ท้าวสหบดีพรหมอยู่บนวิมานแก้ว ได้สร้างกรุงลงกาขึ้นที่เกาะลงกา แล้วให้พระพรหมธาดาไปครอง ประทานนามให้ใหม่ว่าท้าวจตุรพักตร์ ทั้งชื่อพรหมธาดาและจตุรพักตร์เป็นสมญานามของพระพรหมผู้สร้างของฮินดู ท้าวจตุรพักตร์มีโอรสชื่อลัสเตียน และลัสเตียนเป็นบิดาของทศกัณฐ์

อาจเป็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดให้กวีดัดแปลงเรื่องรามเกียรติ์ตอนนี้ คือให้ตัดพระพรหมที่เคยมีปรากฏอยู่ในเรื่องตอนนี้ด้วยออก ทั้งนี้เพื่อยกย่องวงศ์ของพระรามว่า สืบเชื้อสายมาจากพระนารายณ์โดยตรง ไม่มีความเกี่ยวข้องใด ๆ กับพระพรหมต้นวงศ์ของศัตรูผู้ประพฤติมิชอบ และอาจเป็นได้หรือไม่ว่าทรงมีพระราชประสงค์จะใช้เรื่องกำเนิดท้าวอโนมาตันในบทละครเรื่องรามเกียรติ์นี้เป็นสื่อให้ราษฎรของพระองค์ แน่ใจได้ว่า เชื้อสายวงศ์วานของพระองค์บริสุทธิ์ไม่มีความชั่วร้ายเจือปนเลย

ประการสุดท้าย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอาจทรงมีพระราชประสงค์ให้คนทั่วไปยกย่องพระราชอนุชา กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เจ้าพระยามหาสุรสีหนาถ *ว่าเป็นผู้รอบคอบ มิเคยทำสิ่งใดด้วยความประมาท* ความข้อนี้มีหลักฐานปรากฏอยู่ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์รัชกาล

ที่ ๑ ในตอนพระลักษมณ์ประหารกุมภกาศ เรื่องในรามเกียรติ์มีว่ากุมภกาศลูกนางสำมนักขา และชิวหาประกอบพิธีบำเพ็ญตบะที่ป่าไผ่ริมฝั่งน้ำโคทา เพื่อขออาวุธวิเศษจากเทพทั้งหลาย ในที่สุดพระพรหมได้โยนพระขรรค์วิเศษลงมาให้ตรงหน้ากุมภกาศ กุมภกาศโกรธที่พระพรหมไม่ส่งพระขรรค์ให้ถึงมือจึงไม่ยอมรับอาวุธนั้น พอดีพระลักษมณ์เดินผ่านมาพบพระขรรค์วิเศษตกอยู่ จึงหยิบขึ้นมาลองกวัดแกว่งดู ทำให้เกิดแสงสว่างเข้าตากุมภกาศ กุมภกาศจึงลืมตาดูเห็นพระลักษมณ์ลองอาวุธที่เทวดามอบให้ตนก็โกรธ จึงเข้าต่อสู้กับพระลักษมณ์แล้วถูกพระลักษมณ์ประหารในที่สุด เรื่องพระลักษมณ์ประหารกุมภกาศนี้ไม่มีปรากฏในรามายณะของวาลมีกิ แต่มีเรื่องคล้ายกันในเรื่อง เปามจริอะซึ่งเป็นรามายณะฉบับเชนแต่งโดยวิมลสุริ เรื่องมีว่า ศัมภุกะ ลูกของขร และนางจันทรนขา น้องสาวทศกัณฐ์ บำเพ็ญตบะอยู่ในป่าไผ่ เพื่อขออาวุธวิเศษจากเทพทั้งหลาย ขณะนั้นพระลักษมณ์กำลังเดินเที่ยวไปในป่า ได้พบป่าไผ่และพระขรรค์มีดอกไม้บูชาอยู่ วางอยู่บริเวณนั้น พระลักษมณ์อยากลองพระขรรค์นั้นจึงยกขึ้นกวัดแกว่งและฟาดฟันตัดต้นไผ่ทั้งหมด แล้วพระลักษมณ์ต้องตกใจมากเพราะท่ามกลางต้นไผ่ที่ถูกฟันขาดหมดนั้นมีร่างของศัมภุกะถูกตัดหัวขาดนอนอยู่ด้วย พระลักษมณ์เสียใจมากที่ประหารสิ่งมีชีวิตโดยไม่เจตนา

กล่าวได้ว่าไทยเคยรู้เรื่องทำนองพระลักษมณ์กับศัมภุกะของเชนมาก่อน ในเรื่องนารายณ์สิบปางฉบับคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์ มีเรื่องพระลักษมณ์ประหารกุมภกาศต่างจากบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ ๑ เรื่องมีว่า กุมภกาศลูกของสหัสชิวหากับนางสำมนักขาน้องทศกัณฐ์ ได้บำเพ็ญตบะอยู่ในต้นไผ่ต้นหนึ่ง เพื่อขออาวุธวิเศษจากเทพทั้งหลาย ในที่สุดพระพรหมได้โยนอาวุธวิเศษลงมาให้ตรงที่กุมภกาศบำเพ็ญตบะอยู่ กุมภกาศโกรธที่พระพรหมไม่ส่งอาวุธให้ถึงมือ จึงไม่ออกมารับอาวุธ ขณะนั้นพอดีพระลักษมณ์เดินเที่ยวหาผลไม้อยู่ มาพบอาวุธวิเศษจึงหยิบมาลองฟันต้นไผ่ดู ได้ฟันต้นไผ่ที่กุมภกาศนั่งบำเพ็ญตบะอยู่ข้างใน จึงประหารกุมภกาศโดยไม่ได้ตั้งใจเหมือนเรื่องพระลักษมณ์ประหารศัมภุกะของเชน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอาจทรงมีพระราชดำริว่า คนทั่วไปอาจเทียบพระองค์เป็นพระราม และพระอนุชากรมพระราชวังบวรสถานมงคล เจ้าพระยามหาสุรสีหนาถ เป็นพระลักษมณ์ ดังนั้นพระองค์จึงไม่ทรงโปรดที่จะให้พระลักษมณ์ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์เป็นคนประมาททำสิ่งใดโดยไม่พิจารณาให้ถี่ถ้วนก่อน เพราะ

คนทั่วไปอาจทึกทักเอาว่า พระอนุชาของพระองค์มีข้อบกพร่อง คือประมาท เช่นเดียวกับพระลักษมณ์ก็เป็นได้ ประกอบกับพระอนุชาเป็นผู้ได้ชื่อว่าทำกิจการทุกอย่างด้วยความละเอียดรอบคอบถี่ถ้วน ดังเช่นจะเห็นได้จากตอนที่พระเจ้าปดุงของพม่ายกทัพ ๙ ทัพมาทำศึกกับไทยหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงครองกรุงรัตนโกสินทร์ได้เพียง ๓ ปีเท่านั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงยกกองทัพไปจะไปช่วยพระอนุชาที่รับศึกใหญ่ที่เมืองกาญจนบุรีอยู่ พระอนุชาผู้ได้รบศึกด้านนี้ชนะแล้ว ได้เตือนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกให้ยกทัพกลับไปตั้งมั่นอยู่ที่ราชธานีเพื่อว่าถ้าพม่าแอบยกมาตีเมืองจะได้มีผู้นำป้องกันรับมือพม่าได้ทันท่วงที พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเห็นด้วยกับความคิดที่ละเอียดรอบคอบของพระอนุชา ดังนั้นพระลักษมณ์ก็ควรจะเป็นผู้มีความละเอียดรอบคอบ ควรจะพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ก่อนจึงทำ จึงเป็นการไม่สมควรที่จะให้พระลักษมณ์ฆ่ากุมภกาศโดยไม่รู้ตัว ควรให้มีการประลองอาวุธกันอย่างยุติธรรมก่อนแล้วจึงฆ่าเพื่อเป็นการลงโทษที่กุมภกาศโอหัง

อาจมีผู้ค้านได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอาจไม่มีบทบาทใด ๆ เลย ในการเลือกและเปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่องบทละครเรื่องรามเกียรติ์ฉบับนี้ การเปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่องใด ๆ คงเป็นงานที่กวีเท่านั้นตั้งใจทำเพื่อยอพระเกียรติพระองค์ ดังนั้นคงเป็นการไม่ถูกต้องที่จะสรุปว่า บทละครรามเกียรติ์ฉบับนี้สะท้อนให้เห็นพระราชประสงค์และพระราชนิยมบางประการของพระองค์ แต่ถ้าพิจารณาพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกให้ดีแล้ว คงต้องยอมรับกันว่าพระองค์ทรงเป็นผู้รักระเบียบ และทรงโปรดความถูกต้องอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงโปรดให้ชำระกฎหมาย ที่ยุ่งเหยิงอยู่แต่สมัยปลายอยุธยา และให้มีการชำระพระไตรปิฎกถึงสองครั้ง เพื่อให้ได้ฉบับที่ถูกต้องไม่ผิดเพี้ยนเลย ดังนั้นคงเป็นไปไม่ได้ว่าพระบาทสมเด็จ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะทรงไม่มีส่วนร่วมพิจารณา การเปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่องรามเกียรติ์นี้เลย จึงยังคงกล่าวได้ว่า บทละครเรื่องรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ ๑ เป็นภาพสะท้อนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

## หนังสืออ้างอิง


๑. คุณหญิง เลื่อนฤทธิ์ *นารายณ์สิบปาง* พระนคร ๒๔๖๖

๒. ประพันธ์สุคนธชาติ *นารายณ์สิบปางและพงศ์ในเรื่องรามเกียรติ์* พิมพ์ครั้งที่ ๒ พระนคร ๒๕๑๑

๓. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก *บทละครเรื่องรามเกียรติ์* เล่ม ๑ พิมพ์ครั้งที่ ๖ พระนคร ๒๕๑๔

๔. พระวรวงค์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร *ชุมนุมพระนิพนธ์* พระนคร ๒๕๑๗

๕. พ.ต.ท. พิศาล เสนะเวส *ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช* ธนาคารกรุงเทพ พระนคร ๒๕๑๕

๖. *วารสารไทย* ปีที่ ๕ มกราคม – มีนาคม ๒๕๒๕ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

๗. *LiNGA PURANA* Bombay Venkatesvara Press, 1926

๘. Vimalasuri, "Paumacaria," in "The Jaina Ramayana," by D.L. Narasimbacar. *Indian Historical Quarterly*, Vol. 15, 1939

๙. W.S Wilkins *Hindu Mythology* London 1974